

Василь Стус: індивідуальний шлях етичного протистояння.

Кузнецов В.О.

Україна, Донецьк, Донецький національний університет

В статті на матеріалі творчості Василя Стуса досліджена сфера моральної складової міровоззрення автора як основи практики етичного протистояння.

Для Василя Стуса прекрасною була морально вивершена людина, естетична ж краса особистості розглядалась ним як синкретична єдність етичних й естетичних компонентів, що зумовлюють існування власне естетичної індивідуальності. То ж ця єдність є актуальною, хоч, як стверджує М.Коцюбинська, “зростає трагічний розрив між знаннями і етикою, рівнем комфорту і духовною порожнечою, між естетикою і етикою” [1 – 117]. За умов націоналізації категорій етики інструментами радянської ідеології принцип етичності та моральності стає надважливим як для партійних ідеологів, що за його модифікацією та втіленням в життя бачать ідеальну радянську людину, так і для тих, хто не просто зневірився у панівній ідеології та у методах її втілення, але і відверто опозиціонував себе носіям zdegradovanih цінностей. Втілюючи в життя свої конструктивні пропозиції щодо реальних змін в культурній та соціальній сферах, дисиденти надають максимального значення моральності, що засвідчила сама їх творчість і тактика протистояння.

Етика як філософська наука про історію розвитку та сутність моралі розвиває і усталює свої норми, що використовуються суспільством для регулювання поведінки людини в інтересах самого суспільства і особливо актуалізує поняття моральної свідомості людини. Слід розрізняти етику як науку про мораль та мораль як єдність моральних якостей та уявлень людини, хоч в багатьох випадках між цими термінами можна поставити знак рівності. Також етика – це “наука, з якою взаємодіє літературознавство, оскільки література безпосередньо відбиває моральні якості суб’єктів художнього вираження” [2 – 255].

Сфера моральної свідомості та моралі, попри те, що сама її наявність визначає межу між істотою і людиною, включає в себе безліч аспектів. До сфери моралі ми відносимо своєрідні соціальні стосунки між людьми та групами людей, власне поведінку людини чи групи людей, а також ряд вимог до людини, що визначають її моральну поведінку. Дослідник О.Дробницький, “Етику” якого, до речі, штудіював Василь Стус в ув’язненні [3 – 177], додає сюди такі явища, як моральне мислення, моральну мову, феномен волі, мотивації, прагнення людини, та особистісно-психологічні якості індивіду (моральний характер) [4 – 229]. Всі ці явища презентують складну структуру етичної науки і

визначають поведінку людини, якості її характеру, всю структуру її моральної свідомості.

Василь Стус завжди поводив себе у відповідності зі своєю совістю. Суворе дотримання визначених і цінних для нього моральних норм характерне для всіх сфер його життєдіяльності. Це давало йому право на оцінку будь-яких явищ, і він не соромився часом робити болючі для інших висновки. По суті, це право на оцінку стає для нього частиною “методології існування”, способом “оприявлення” себе в цьому світі, закономірно підкріпленим правом на власну думку і вчинок. Навіть на наказі про своє звільнення з аспірантури він залишає відпис у вигляді морального поцінування якостей людини, адже наївно було б думати, що в такий спосіб він намагався апелювати до совісті службовця.

Вирішення будь-яких суспільно значущих проблем неефективне без опертя на моральну складову. Важливий тут також і загальний рівень моральної культури суспільства. Цим і визначається його ефективність у вирішенні глобальних проблем. Зрозуміло, що він вимагає формування, на що претендують різні структури, люди і групи людей. Література в цьому відношенні займає далеко не останнє місце. Відомо, що “важливу роль у формуванні моральної культури людини й суспільства має відігравати етичне просвітництво, що несе знання про моральні цінності, дає розуміння морального виміру поведінки особистості, дій соціальних суб’єктів, життя суспільства” [5 – 3]. Це допомагає нам усвідомити цінність етичної складової, втіленої в творчості Василя Стуса. Безкомпромісність його етики – у постійному становленні особистості, заснованому на регулярно випробовуваному фундаменті етико-естетичних норм та цінностей, порушення яких позначає зраду самого себе, оскільки ці цінності є складовою моральної культури і свідомості Стуса. Безперечно, така позиція дає право на критику, але вимагає щоденного аналізу та самозвітування, самоповіді, про що так докладно пише митець у одному з листів до сина [3 – 419]. Ця позиція має свої переваги і недоліки. Автор неспроможний на духовні компроміси, “пряmostояння” не передбачає існування варіантів. Воно дає один шлях. Звідси – право на оцінку суспільства та соціальних цінностей, але й незаперечна вразливість перед цим суспільством, що діє від його імені, але часто – не в його інтересах. Це характеристика моральної людини, оскільки етика не може бути нейтральною, бо “прагнення і здатність моралі оцінювати вчинки людини, дії соціальних суб’єктів з позицій добра і зла, справедливості підкреслюють її оцінювальний характер” [5 – 7]. Етичні цінності, втілені в творчості будь-якого письменника, не тільки демонструють його позицію щодо конкретного питання, але й, за великим рахунком, характеризують його як

моральну особистість. Мораль автора, героя, персонажа в літературному творі – мірило сповідуваних ними цінностей. Етика ж у реальному світі “...розширює етичний кругозір, формує культуру етичного мислення, кристалізує моральні почуття, сприяє виробленню моральних переконань, моральної самосвідомості людини, орієнтує на гуманістичні моральні цінності і допомагає в організації сфер і форм духовного життя на засадах загальнолюдських моральних цінностей, розвиває особистісний потенціал” [5 – 4]. Тому передусім нас цікавлять особисті моральні якості Василя Стуса, оцінка та тлумачення ним складених норм суспільної та індивідуальної поведінки. А все це яскраво втілене в суб’єктивованій формі його приватного епістолярію.

Листи якнайкраще відбивають моральні цінності письменника, розкривають його духовний світ. Звернені до близьких людей, вони містять власну думку автора, його погляди на різні явища життя, демонструють динаміку зміни тем, настроїв та цінностей. Приватний лист, піднесений автором до вершин художності та образності, справляє виховний вплив на читача, є непересічним свідченням морального розвитку адресанта. Тому, “На автентичному матеріалі епістолярію можемо досліджувати проблему філософії та етики особистості, що включає питання: стиль як поведінка, стиль листа і адресат; листи як джерело генези відповідних форм духовного життя, духовного досвіду особистості...” [6 – 89].

Стус відмовляється приймати на віру будь-які цінності. Всі вони підлягають ретельному аналізу, адже прийняття кожної з них – серйозні зміни світоглядної моделі, або значущі її доповнення. Для Стуса, як для людини, ставлення якої до речей, за власним висловом поета – “завжди ставлення людини, яку насамперед обходить етика” [7 – 298], компроміси неприйнятні, оскільки будь-яке рішення, щоб мати значення, щоб відбивати особисту роль в ньому особистості, має бути прозорим. Такі рішення та вчинки – пріоритет та неспростовне право вільної людини. Нав’язувана ж системою практика постійних компромісів, обрання меншого з двох недоліків не залишає за людиною такого права. В такій ситуації людина не приймає рішення, а погоджується з ним. Тому безкомпромісність Василя Стуса цікава, насамперед, не мірою витривалості та міцності духу, а тією системою вибору та оцінки, що дозволяє безпомилково визначати сутність речей. У важких умовах табірної життя окрім вартих поваги і захоплення вчинків окремих побратимів має бути незаперечна зернина істинних цінностей, бо в умовах постійних провокацій, дезінформації, інформаційного голоду і “гуманної” практики перевиховання ворогів народу найкращі результати виявлення сутності речей та подій дає практика порівняння. Спираючись на бінарні опозиції [8 – 120-132], або антиномічне бачення, Стус формує сферу незаперечних

цінностей, з якою порівнюються і згідно якої визначаються, “зафарбовуються” всі події та явища. Необхідно тільки зберігати в священній чистоті і недоторканості цю систему істинних цінностей. Власне, тому і неможливі компроміси. Піти на них – можливо і не така вже страшна справа для гордості, якщо вони несуть раціональне зерно, але це абсолютно згубна річ для внутрішнього морального еталону, оскільки об’єктивне бачення дійсності буде втрачене. Тому цілком зрозуміло, що “догматизація і консервація моральних цінностей, так характерна добі соціалізму, спричинила появу цілого світу а-моралі, який ніколи не зміг би прийняти В.Стус...” [9 – 171]. Ця єдність у баченні моральної проблематики зумовлює постійну реакцію автора на будь-яку з широкого кола проблем, актуальних для його часу, “незалежно від того чи йдеться про активність, спрямовану на гармонізацію внутрішнього світу, чи про вдосконалення суспільних відносин” [10 – 31]. Чітко структурована площина моралі та етичної оцінки в творах митця дозволяє також вести мову про етичні ідеали, абсолюті, домінанти та етико-естетичну максимум творчості Василя Стуса.

Список використаної літератури:

1. Коцюбинська М. Моральний імператив і виклики часу // *Сучасність*. – 2004. - № 10. – С. 112-122.
2. Літературознавчий словник-довідник / Р.Гром’як, Ю.Ковалів. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
3. Стус В. Твори: У 4-х т., 6 кн. – Львів, 1997. – Т.6 (додатковий), кн.1. – 495 с.
4. Дробницький О. *Поняття морали*. – М.: Наука. – 1974.
5. *Етика. Навчальний посібник. (За ред. В.О.Лозового)*. – К.: Юрінком Інтер, 2004.
6. Ляхова Ж. *Теоретичні питання дослідження епістолярію українського письменства // III міжнародний конгрес україністів. Літературознавство (Тексти наукових доповідей)*. – К.: Обереги, 1996.
7. Стус Д. *Василь Стус: життя як творчість*. – К.: Факт, 2004. – 368 с.
8. Мишанич М. *Бінарна опозиція як спосіб поетичного самовираження Василя Стуса // Актуальні проблеми української літератури і фольклору: Наук. зб. – Вип. 6 / Редкол.: С.В.Мишанич (відп. ред.) та ін. – Донецьк: – Видавництво Донецького національного університету, 2001. – 302 с.*
9. Островська А. *Поетичний світ В.Стуса // Филологические исследования: Сб. науч. Статей. – Випуск 4. – 2002.*
10. Аболіна Т. *Моральнісна культура в контексті соціокультурної динаміки (філософсько-етичний аналіз)*. – Автореф. дис. д-ра філос. наук. – К., 1999.